

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛИНИ НАПЕРЕДОДНІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Старжець В. І.

*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Шкіриньць В. М.

*викладач кафедри географії і туризму
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Відступництво й зречення своєї національності впливових православних шляхтичів з часу входження українських земель до складу Польщі набуло широкого розмаху. По суті втрачалась національна еліта, яка мала захищати інтереси свого народу. Процес асиміляції негативно впливав на національне самовизначення окремих корінних українських шляхтичів. Це розпилювало національну єдність на різні політичні, ідеологічні, культурно-освітні й мовні групи, підривало національні основи, зменшувало можливості для втілення виплеканого ідеалу України-Русі.

Основу економіки, провідну галузь суспільного виробництва на Волині в першій пол. XVII ст. становило сільське господарство. Село було головною сферою феодального панування в краї. Власність на землю, головний засіб виробництва, визначала відносини всіх груп суспільства. Ці відносини зводилися до експлуатації землевласниками кріпаків. Земля зосереджувалася головним чином у руках великих і середніх землевласників, держави, й церкви [1, с. 17].

Експансія на українські землі мала своїм наслідком утворення фільварків. Завдяки розширенню фільваркового господарства набагато зросла площа оброблюваних земель. Сільське господарство поширювалося на нові місцевості, зокрема, на Східне Поділля, південну частину Київщини й Лівобережжя, на Слобожанщину. Район найбільш розвиненого землеробства становили Белзьке, частково Руське воєводство, Холмська земля, Західне Поділля і Волинь.

Найбільших утисків зазнавали волинські селяни, які становили три чверті населення воєводства. У зв'язку з роздачею державних земель шляхті (переважно польській), застосуванням орендних відносин на Волині поступово зникали вільні від феодальної опіки «похожі» селяни [2, с. 65]. Становище селян у державних землеволодіннях відрізнялося лише можливістю оскаржувати дії орендаря в суді. Містечкові хлібороби перебували під подвійним, феодально-міським правовим та економічним пресом. Розвиток фільваркової системи і природний приріст населення призвели до збільшення кількості малоземельних і

безземельних селян, різкого зменшення розмірів наділів середньостатистичного селянського двору [3, с. 48].

Незважаючи на різну спеціалізацію, фільварки приносили шляхті і особливо магнатам значні доходи. Продукцію магнати великою кількістю збували в торговельних центрах Речі Посполитої або за її межами. Наприклад, у 1610 р. магнат Яків Потоцький у своїх королівських маєтках заготовив 600 бочок крупи і окремим кораблем експортував на продаж [1, с.19]. Зростання обсягу продукції відбувалось за рахунок збільшення фільваркового господарства. У XVI ст. шляхта починає захоплювати селянські наділи і силоміць приєднувати їх до своїх ланів.

Необхідно звернути увагу на правове становище селян Західної України. Відомо, що на Західній Україні та на Волині, зокрема упродовж XIV-XVI ст. існувало багато правових інституцій, руське, польське, німецьке і волоське права. Якщо, в XIV-XVI ст. на Волині існувало ще руське і волоське право, та в XVI-XVIII ст. їх витісняють німецьке і польське право. Це зумовлено тим, що введення польськими феодалами німецького права, давало змогу панівним класам більш інтенсивно експлуатувати своїх підданих. У гродських книгах, селянських скаргах можна зустріти багато фактів насильного й незаконного захоплення феодалами селянських земель, в результаті чого збільшувалися фільваркові землеволодіння і зменшувалися селянські наділи [2, с. 70].

Широкого розмаху набуло орендарство. Орендна система була поширена в Західній Україні у XVI ст. і стала основною формою управління феодальними маєтками. Всі феодали, як великі магнати, так і дрібна шляхта, передавали свої маєтки в оренду, переважно євреям, що загострило міжконфесійні та міжнаціональні відносини ще більше. За час свого «господарювання» орендар або заставник витягав з маєтку якнайбільше прибутків, не зупиняючись при цьому ні перед чим. Потреба в грошах, яка зросла в XV-XVII ст., примушувала магнатів і шляхту йти на таку форму господарювання [4, с. 52-53]. Така форма управління маєтком була для магнатів і середньої шляхти простою й прибутковою, не вимагала від них праці та зусиль. Проте орендна система призводила до повного економічного розорення маєтку і масового збіднення селян.

Всі експлуаторські групи – від магнатів і найдрібнішої шляхти до сільської старшини – жили за рахунок основних виробників феодального суспільства – закріпачених селян. Посилення феодальної залежності супроводжувалось абсолютним і відносним зубожінням усіх без винятку категорій селян. Феодальна система Речі Посполитої з її ігноруванням політичних, соціально-економічних прав селян як окремої верстви, надання польським феодалам повного контролю над селянами: розпорядження їхньою працею, життям, передачею й навіть продажем іншим шляхтичам підштовхувала їх до боротьби [2, с. 69].

Крім наростання соціально-економічного напруження в регіоні на Волині виразно окреслилася польська політика усунення українців від керма місцевого життя. Незважаючи на те, що питома вага прийшлого польського та литовського шляхетства у краї була незначною, воно поступово заволоділо чвертю земельних угідь воєводства й витісняло українців із місцевих владних структур і органів міського самоврядування.

Упродовж 1630-1648 рр. багато польських шляхтичів осіли на державних (королівських) землях і стали активними носіями великопольської ідеології та католицизму. Українцям чинили перешкоди при вступі до цехів, у заняттях ремеслом і торгівлею [5, с. 216-217]. Невдоволення українців викликали також цехові правила, які обмежували їхні права, змушували виконувати католицькі обряди, спілкуватися польською мовою. Відомі позитиви міського самоуправління, пов'язані із запровадженням магдебурзького права, на Волині супроводжувалися витісненням українців із міських органів і запровадженням польської мови.

Україна напруженими ставала міжконфесійні відносини. Офіційна політика в релігійній сфері зводилася до повного витіснення православ'я й насильницького навернення волинян у католицизм. Привілейована католицька церква була представлена при дворі короля, в уряді, сенаті, сеймі, місцевих владних структурах. Сприяла зростанню католицького впливу й місцева князівсько-шляхетська верхівка, яка впродовж першої половини XVII ст. остаточно відірвалася від українського православного ґрунту і окатоличувалась. Процес окатоличення української шляхти яскраво підтверджують приклади наведені дослідником Олегом Ярошинським: «Нащадки князів Острозьких, Вишневецьких, Збаразьких, Сангушків, Корецьких та інших «стовпів православ'я» на Волині й Україні перетворилися на фактичних adeptів католицизму» [2, с. 49]. Запроваджувалась обов'язковість відзначення католицьких свят, практикувалися погроми православних святинь. Така політика викликала затятий опір волинян, які прагнули відстояти споконвічні національно-релігійні традиції.

Отже, з переходом Волині під юрисдикцію Польщі, відбуваються зміни, як у політичному становищі, так і в соціально-економічному розвитку. Польща проводить колоніальну політику, посилюється експансія польських феодалів на українські землі. Зростає феодално-кріпосницький і національно-релігійний гніт. Національний, релігійний і соціальний напрями недоволення українців, що виразно проявилися на Волині в першій половині XVII століття переплелися і склали основу загальнонаціонального протесту проти панування Речі Посполитої в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовецький В. Західно-українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. Київ: Наукова думка, 1972. С. 192.
2. Ярошинський О. Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2005. С. 460.
3. Кіку І. Соціально-економічне становище селян Волині в 1638-1648 рр. Український історичний журнал. 1987. № 6. С. 45-52.
4. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648-1676 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. С. 352.
5. Яковенко Н. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. С. 472.